

הגורם האנושי בקרב

ד"ר י. לאטן

תוצאת קרבות מוכרעת בדרך כלל על-ידי מספר לוחמים מצומצם, יחסית, הפועלים בראשו של „זנב“ ארגוני ארוך ומורכב. על חשיבות הגורם האנושי עמד פילדמרשל ויול בכתבו ללידל הארט: „לוא יכולתי להתמסר כמוך לחקר המלחמה הייתי מתרכז בגורם האנושי — השפעות עייפות, רעב, פחד, חוסר שינה, מזג-אוויר, מידע בלתי מדויק, גורם הזמן וכיוצא באלה“.

אין לך לוחם שאינו מתנסה בעייפות. בתחילת הקרב המוראל שלו, בדרך-כלל, גבוה, אולם בהמשך תפחית העייפות בהתמדה את יעילותו; לשם נוחות המיון מבדילים בין שלושה סוגים של עייפות: עייפות נפשית, עייפות פיזית ועייפות במיומנות (לרוב מיומנות שנרכשה זה לא מכבר וטרם נשתרשה והפכה לטבע שני).

עייפות נפשית מתגלית בעיקר בקרב מפקדים וקציני-מטה. תכנונם של מבצעים מחייב מאמץ נפשי קשה, תחום במסגרת נוקשה של זמן. פילדמרשל מונטגומרי פתר לגבי עצמו את בעיית העייפות הנפשית: הוא היה שוהה בשדה בשעות קבועות ודאג שלא יוטרד בלילה. קציני-מטה ווטרים אינם יכולים להאציל את חובותיהם לאחרים בקלות כה רבה; אמנם לא חל עליהם גיבוש החלטות מכריעות, אך עליהם לעמוד בנטל הדרישות המפורטות של התכנון.

עייפות פיזית רוחת בקרב החוגרים; ניתן אמנם להקנות ללוחמים כושר פיזי על-ידי אימונים בתנאים הדומים לתנאי-קרב אמיתיים, אולם לא ניתן לאמן אנשים לחוסר שינה, לארוחות חטופות, למאמצים פיסיים בטמפרטורות קיצוניות ומעל לכל — למתח הנפשי של הקרב.

„עייפות במיומנות“ היא הצורה המטעה ביותר של עייפות, כיוון שהקרבן שלה עלול לא להיות מודע לקיומה. תפקידים שנדרשת בהם מיומנות גבוהה מחייבים פעילות מורכבת ומתמדת תוך הקפדה על עיתוי; וכדי לעמוד באלה אין די בריכוז נפשי או בכוח פיסי.

נסויים במעבדה פסיכולוגית ובתא-סטים מלאכותי הראו כי ככל שהתמשך הנסוי חלה הרעה בעיתוי ובמיומנות. ככל שהעייפות במיומנות גברה, כן פחתו דיוקם של הנבחנים והישגיהם. הנבחים לא הצליחו לשלב את הכלים הבודדים במסגרת כוללת אחת, ונסו להתרכז באחד מהם בלבד.

העייפות היא, למעשה, מצב פתולוגי של חוסר יעילות נפשית ופיזית, ולמרות חלוקתה לשלושה סוגים יש לה השפעה כוללת על האדם.

בינואר 1944, למשל, הודח הגנרל האמריקני ג'ון לוקאס מן הפיקוד על הקורפוס ה-6 בשל כשלונו לפרוץ מראש-החוף באנציו. המערכה הקודמת בצפון-אפריקה עייפה אותו והתוצאות באו לידי ביטוי עתה. לוקאס, שהיה בן 54 באותה עת, כתב ביומנו: „חוששני שאני חש בכל שנה משנותי“.

השפעת העייפות תלויה באישיותו של כל פרט ובתכונותיו; השפעות שאינן חמורות לא יהיו ניכרות כלפי חוץ, הגם שהן משפיעות על יכולתו של הפרט.

היום ידוע כי תזונה מתאימה ומאוזנת — הכוללת כמויות נאות של חלבונים, פחמימות, שומנים, מינרלים, ויטמינים ונוזלים — חיונית לגוף ולנפש כאחד. רמת התזונה נקבעת בהתאם למנהג ולהרגל ופחות לפי הצרכים. כאשר, במצבי לחץ, התיקיימו לוחמים על תזונה ברמה נמוכה בהרבה מזו המקובלת — נפגעו הישגיהם בהתאם.

השפעת התזונה על המוראל

בארצות המערב שוררת ההנחה כי החייל היפני, או הסיני או הוואי-נאמי, יכול להתקיים על תזונה מצומצמת מזו של עמיתו המערבי; ואילו אנשי אירופה מביטים, לעתים, בקנאה על שפעת התזונה של עמיתיהם האמריקנים. יש להניח כי הלוחמים יוכלו בעתיד להביס את אויביהם ביתר מהירות אם יסתגלו לחיות לזמן-מה על תזונה פשוטה יותר (אך לא בהכרח מזינה פחות); שכן עליידי כך יגרעו מהמשא המכביד והיקר המוטל על ה"זנב" הארגוני. מבחנים שנערכו הראו מהו משך הזמן שאדם יכול לעמוד בו בהיותו רעב-למחצה. בניסוי בתווך נה יומית של 1,570 קלוריות התפתחו תוך מהלך הניסוי אצל 36 מתנדבים זכרים סימפטומים נוורוטיים בלבד, וגם אלה — רק בחודש השני לניסוי; סימפטומים פסיים לא התפתחו כלל. לאדם המתורבת מהוה המזון צורך פסיכולוגי ופיסי כאחד. הרעב מפחית את היכולת לעמוד בתנאי לחץ. התשוקה לאוכל, למרות שאינה רציונלית, וחרף היותה צורך פסיכולוגי במידה רבה, אין להתעלם ממנה בתכנון המבצעי, בעיקר במדינות שאזוריהן נהנים מרמת-מחיה גבוהה. אכן, מבחינה תיאורטית אין כל מניעה לאמן אדם להסתגל לתזונה שונה או מוקטנת לתקופות קצרות, אם כי הניסיון מלמד כי הדבר קשה. כאשר נבדקו 401 האנשים שנותרו בחיים ממשלחת הצי'נדיטים השנייה של וינגייט בבורמה, איבחו אחד הרופאים תופעות משותפות לכולם, ואלה כונו, "תסמונת צ'ינדיט". הם היו עייפים, רעבים וחיוורים; שיערם של האנשים היה ארוך וציפורניהם מלוכלכות; הם רזו, ורבים חלו באֵלץ של העור, בשלשולים ובמלריה. חרף השפעות מתישות אלה, הצליחו לקיים מוראל, כושר וסבילות גבוהים.

יסוד הפחד

יש המגדירים פחד בריגוש מכאיב הנובע מסכנה, ממצב אימה ומדאגה; חלק מהתחושה מתבטא בשינויים בבלוטות של הפרישה פנימית, במחזור הדם ובמערכת העצבים. שינויים אופייניים הם: יובש בפה, מודעות גוברת לפעילות הלב, הגברת תדירותן של הפרשות שתן וצואה ועצבנות כללית. תחושה זו מוכרת לכל אלה שהשתתפו בתחרויות ספורט או במלחמה. לעתים מופיעים סימפטומים נפשיים וגופניים של פחד ללא סיבה סבירה. בהופיעם בצורה גדושה גורעים הסימפטומים מכושרו של הפרט למלא את תפקידו.

הפחד אינו תופעה המיוחדת ללוחם; הוא מורכב במספר הרגשות שמשפיעות על כל אדם. פחדים ועצבנות שמקורם אינו רציונלי פוקדים גם את הלוחם.

מעניין בהקשר זה מחקר שעקב אחר 138 מקרים נוורוטיים אשר שרתו בדיביויה אמריקנית במלחמת-העולם השנייה, ואלה ממצאיו: 137 המשיכו לשרת בדיביויה לאחר 30 ימי קרב; 134 נשארו גם לאחר 60 ימי קרב ו-120 המשיכו לשרת עד תום המלחמה; 17 מהם זכו בעיטורי הצטיינות. מסקנת החוקרים היתה כי הדרך היחידה למדוד את מידת הקבולת של הסובלים מליקויים נפשיים ומעצבנות היא לחשוף אותם לחץ ואז לבחון כמה מהם מתאימים לתנאי קרב. מחקר אחר על חיילים נוורוטיים, ששירתו 68 יום ומעלה בקרב, הוכיח שהשפעות המוכרות היטב למפקדים מנוסים — כגון: החלטה נחר-

שה, משמעת, מסירות ומגע עם ידידים — עזרו לאנשים להתגבר על פחדיהם.

המפקד חייב להתגבר הן על פחדיו האישיים והן על הפחדים הקיבוציים של הכוחות הנתונים לפיקודו. בראשית מלחמת העולם השנייה תיאר קצין ימי — לימים שר הימיה — את בדידותו ואת דאגתו בצורה מרגשת: „הו אלהים, סבורני כי שוב יהא זה אחד מאותם לילות ארוכים, בהם לא אוכל לשלוות הנפש בשכבי על דרגשי באניה וגופי לא ידע מנוחה, ברכני על גשר הפיקוד — עוקב אחר המשברים הפורצים לסיפון. בחשיכה זו הכל נראה גרוע יותר. אין טעם לישון עתה — בטרם חשיכה. כל נטיה של הספינה מעוררת אותך משנתך בהרגשה הרעה שנגרם נזק כלשהו.“

ניתן לאבחן בין פחד הפרט ופחד בציבור. פניקה הוגדרה כהרגשה פתאומית וחריפה של חרדה ופחד, המשפיעה בדרך כלל על קבוצת אנשים ומוליכה למאמצים מופרזים ובלתי-הגיוניים לשוב אל מצב של ביטחון. לעתים מפרזים המפקדים בכל הרמות בחשש שלהם מפני פניקה; אך הניסיון מלמד שפניקה חמורה בשדה-הקרב אינה שכיחה. אם הופיעה, היא התבטאה במוראל ירוד ובפיקוד לקוי, באבדן תוחלת וכוח-רצון, בהעדר אומץ ובדאגנות מופרזות. אך פניקה אינה אלא סימפטום של מחלה; רק על-ידי הבנת גורמיה ניתן למנוע אותה, או לטפל בה, אם הופיעה.

למרות שהחייל בשדה הוא הקרבן של הפניקה, הכישלון במקרה זה אינו רק שלו. פניקה נולדת בנסיבות בהן אין לחיילים מושג על המטרה שלשמה הם לוחמים (או אינם מאמינים בה); כאשר גורל חייהם-הם אינו מושפע במידה רבה מתבוסה או מניצחון; כאשר שורותיהם מתדלדלות ונעלמת כל תקווה של ממש להיוותר בחיים, או כאשר כשלונות בפיקוד, בארגון, באימון ובניהוג עשו אותם פגיעים במיוחד.

שינה, סמים מרגיעים, סמים מעוררים

שינה היא הרגל שנרכש בשלב מוקדם ביותר של חייו; הרגל זה שונה אצל כל פרט והוא חלק ממנגנון פנימי, אשר שליטתו בו מעטה, כידוע, ילדים וזקנים לשעות-שינה רבות יותר מאשר מבוגרים; בממוצע זקוק אדם מבוגר ל-6—8 שעות שינה בלילה. כל השיטות להקטין את הצורך בשינה אינן יעילות. מבצעים צבאיים מאופיינים, בהכרח, גם על-ידי שינה מקוטעת ולילות ללא שינה; ככל שננסה לשנות את ההרגלים הטבעיים בנו משחר ימינו לא נוכל להקטין במידה ניכרת את הצורך בשינה ולקיים יעילות ותפוקה רגילות כאשר קיים מחסור בשינה. חוסר קיצוני בשינה עשוי להביא לתפיסה מוטעית של המציאות, לחזיונות שוא, לשגיאות גסות בהערכת הזמן ולהאטת הפעילות — הפיסית והמחשבתית. חוסר-שינה גורר גם לחשיכה בלתי-הגיונית, לעירוב בין מציאות ודמיון, למחשבות ללא-קשר, ולאי-יכולת להכיר בטעויות ולתקנן. סמים מעוררים מודרניים מצויים זה מכבר בשימוש להפחתת

הצורך בשינה או לדחייתו; פעולתם תלויה במצב הנפשי וב-אישיות של נוטל הסמים. הם מסוגלים להגביר עירנות, להפחית את המודעות לעייפות ולהעלות את הריכוז הנפשי ואת היוזמה, — אם כי לא בהכרח להגביר את כושר הביצוע. באמצעות סמים אלה משתפר מצב-הרוח והביטחון גובר; אולם ההמרצה הנפשית אינה תמיד לטובה. נטילת כמויות גדולות עשויה דווקא להוליד עייפות ודיכאון, וכמויות גדולות יתר-על-המידה עשויות לגרום לכאבי-ראש, ליתר דפיקות-לב, לבלבול, לדאגה ול-הזיות.

שימוש זהיר בסמים מרגיעים ומעוררים, תחת פיקוח רפואי, עשוי להגביר את היעילות בנסיבות מסוימות. אולם, כאשר פועלים במתח רב, טובה מנה מצומצמת של שינה טבעית מאשר סמים מרגיעים.

התאקלמות

בעוד שניתן להסתגל לחום לא ניתן להסתגל לקור באורח מושלם; ניתן להתייחס אליו כתופעה שיש להשלים עם קיומה או להפחית את המודעות לקור. מחקר בין חיילים, שנמצאו בתנאים קיצוניים של קור, הראה כי דעתם של האנשים היתה מפורזת ותפיסתם וכושר-ביצועם — בלתי-מדויקים.

אנשים גדולי-קומה ושמונים מיטבים לעמוד במוגז-אוויר קר, כיוון שגופם מייצר כמויות רבות יותר של חום מאשר גופם של אנשים רזים; גופם של השמונים אף מבודד יותר. לעומת זאת אדם קטן-מידות וכחוש מיטיב לעמוד באקלים טרופי, שכן קל לו לפזר את כמות החום המועטה שגופו מייצר. לא ניתן להפריד אנשים ליחידות „חמות“ ו„קרות“, אך יש להתחשב בגורמים אלה כאשר בוחרים ומציבים אנשי-מפתח.

למרות שהשימוש במחשבים בקו החזית עשוי להקל על פתרון של בעיות טכניות ומנהליות, ימשיכו החלטות הפיקוד — המחייבות שיקול ושיפוט מדוקדקים — להתבסס על המוח האנושי, המחשב המורכב מכל המחשבים. כמה מן המפקדים הדגולים נתברכו בכישרון לברור, מתוך בליל המידע המבלבל והלא-מדויק, את הנתונים החיוניים להחלטה ולפעולה. יש להעלות בסולם הדרגות את אלה שמסוגלים להחליט ביעילות רבה ביותר בדאגה ובזמן על דאגה הגורמת להססנות. שדה-הקרב הוא נוגש קשה — כפי שהוכיח גורלם של אותם מפקדים שהקריירה שלהם נסתיימה בפתאומיות בשל אי-יכולתם להחליט החלטות נבונות, בהסתמך על מידע מקוטע או בלתי-מדויק.

במכתבו ללידל הארט ממשיך ווייול: „עקרונות האסטרטגיה, הטקטיקה והתחזוקה במלחמה פשוטים בתכלית. הגורם האנושי — הוא העושה את המלחמה למסובכת; ודווקא ההיסטוריונים זונחים תחום חשוב זה.“

מלחמה אינה רק עניין של עקרונות ושל ניתוח מדעי של כוח-אדם, ציוד, ארטילריה וסיוע-אוויר. אסור לנו לזנוח את הגורם האנושי — כי הוא המבטיח ניצחון.